

Подальше дослідження даної проблеми вбачаємо у вивченні сучасних концепцій розвитку громадянського суспільства, визначенні того, що зміцнення демократії можливе лише за умови встановлення ефективних, плідних взаємовідносин між громадсько-політичними рухами і владою, що дасть можливість усвідомити майбутні перспективи розвитку демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Freedom in the world 2010: erosion of freedom intensifies. - Режим доступу : http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw10/FIW_2010_Overview_Essay.pdf
2. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудича. - К. : Парлам. вид-во, 2006. - 412 с.
3. Державний комітет статистики України. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / А. Карась. - К. ; Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. - 520 с.
5. Бондар О. Місце та роль інституту самоврядування в структурах громадянського суспільства / Олег Бондар, Алла Шаповалова. - Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1622/>
6. Сморгунов Л. В. Сетевой подход к политике и управлению / Л. В. Сморгунов // Полис: Полит. исслед. - 2001. - № 3. - С. 103-113.
7. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. - К. : НІСД, 2010. - 528 с. - Режим доступу : <http://niss.gov.ua/articles/334/11>
8. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас ; РАН ; Ин-т философии / Н. Мотрошилова (отв. ред.). - М. : АО "КАМІ", Academia, 1995. - 450 с.
9. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку : монографія / О. Г. Чувардинський. - К. ; Ніжин : ТОВ "Вид-во "Аспект-Поліграф", 2006. - 276 с.

Антоніна Кохан,

аспірант кафедри політичної аналітики та прогнозування НАДУ

Формування публічної політики як механізму протидії політичним маніпулюванням у прийнятті політико-управлінських рішень

У статті досліджено методи впливу політичного маніпулювання на суспільну підтримку прийняття політико-управлінських рішень; умови й механізми маніпуляції свідомістю в політичному процесі. Встановлено фактори, що створюють умови для існування політичних маніпуляцій. Визначено шляхи й методи вивчення та врахування громадської думки, обмежень впливу політичних маніпулювань.

Ключові слова: публічна політика, політичне маніпулювання, громадська думка, комунікація, громадянське суспільство, прийняття рішень.

This article explores methods of influence of political manipulation of public support for the adoption of political and administrative decisions, conditions and mechanisms of manipulation of consciousness in the political process. Established factors that create conditions for the existence of political manipulation. Determined the ways and methods of study and consideration of public opinion, limits of the influence of political manipulation.

Key words: public policy, political manipulation, public opinion, communication, civil society, decision-making.

Постановка проблеми. Публічна політика представляє комплекс прозорих вертикальних та горизонтальних взаємодій учасників політичного процесу, який реалізується в публічному просторі, що поряд із забезпеченням комунікації між суб'єктами політичного процесу сприяє активізації участі громадян у виробленні та реалізації політико-управлінських рішень. В Україні спектр громадської участі у формуванні державної політики законодавчо закріплено відповідними директивними документами, згідно з якими в державі розвиваються інститути громадянського суспільства, при органах виконавчої влади функціонують громадські ради, здійснюється громадський контроль та громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади. Однак, незважаючи на це, ефективність громадської участі залишається низькою через формальний підхід у формуванні та функціонуванні відповідних представницьких органів, низьку активність громадян у процесі формування державної політики, відсутність єдиної об'єктивної суспільної підтримки важливих державних реформ. Згадані фактори зумовлені, зокрема, застосуванням маніпулятивних технологій, до яких вдаються ті чи інші політичні актори. На формування громадської думки у процесі вироблення політики мають вплив кілька чинників, зокрема: забезпечення повноцінного інформаційного середовища, в якому формулюється політико-управлінське рішення, рівень компетенції громадських лідерів та представників громадськості в політичних інститутах, їх здатність продукувати власні рішення, а також схильність підпадати під вплив політичних маніпулювань чи навпаки - здатність протидіяти маніпулятивним технологіям.

Маніпулювання як специфічна форма політичного впливу, спрямованого на корегування масової свідомості, застосовується як у тоталітарних, так і в демократичних державах, що, по суті, вступає в глибокі протиріччя з інститутами розвиненої демократії. Тож варто загострити увагу лідерів громадських організацій, політичних партій, науковців, дослідників на розробленні та впровадженні методів обмеження та протистояння маніпулюванню громадською свідомістю.

Суть маніпулювання полягає в штучному створенні додаткових психологічних важелів ефективної дії у процесі боротьби за владу, а зміст - у

спрямуванні суспільних настроїв у потрібному для маніпулятора напрямі. Політичні маніпулятори, суб'єкти політичного процесу справляють соціально-психологічні впливи на об'єкт, застосовуючи механізми, що впливають на підсвідомість, у результаті чого поведінка людей змінюється на основі психологічних ефектів зараження та наслідування. Політики, ЗМІ інформують громадян про наболілі питання саме з тими акцентами, в яких зацікавлений маніпулятор чи замовник маніпуляції. Під час виборчих кампаній маніпулятивні технології набувають найширшого поширення і зосереджені на нав'язуванні надуманих політичних міфів та портретів, завоюванні симпатій електорату. У період поза виборчими перегонами триває маніпулювання заради утримання влади. Цей метод політичного впливу широко використовується, зокрема, під час впровадження непопулярних реформ - для прикладу можна навести процес прийняття податкового кодексу чи пенсійної реформи. Виконавча влада, яка має на меті наповнення пенсійного фонду та отримання чергового фінансового траншу від МВФ, вдається до психологічного тиску на громадян, мовляв, від того, чи підтримає суспільство реформи, залежатиме добробут наших батьків, розмір пенсій сьгоднішніх і завтрашніх пенсіонерів. Інший приклад маніпулювань в українському політикумі: з'ясуванням стосунків влади з опозицією громадян відволікають від гострих економічних та соціальних питань, нав'язують їм неіснуючі дискусії.

Як противага політичному маніпулюванню виступає подальший розвиток демократичних інститутів, формування публічної політики. Публічна політика вже за своїм визначенням не є політикою репрезентативної публічності - боротьби за право репрезентувати волю народу. Її учасниками є ті суб'єкти політики, які можуть публічно артикулювати власні інтереси - представники громадськості, які порушують перед владою питання про гострі суспільні проблеми.

У демократичному суспільстві, де роль громадськості у здійсненні влади досить вагома, стан суспільства, оцінки владних дій набувають вагомого значення для влади. Громадська думка стає важливим механізмом прийняття політичних рішень у публічній політиці, формування якої є дієвим механізмом протидії маніпулюванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність висвітлення проблеми політичної маніпуляції західними політологами розглядалась ще у минулому, ХХ ст. Одним з перших дослідив питання маніпуляції свідомістю соціолог з ФРН Герберт Франке, який у 1964 р. видав книгу "Маніпульована людина". Зокрема, він зазначав: "Під маніпулюванням у більшості випадків варто розуміти психічний вплив, що створюється таємно, а отже, і на шкоду тим особам, на яких він спрямований". Найпростішим прикладом цього явища може бути реклама. Російський дослідник С.Г.Кара-Мурза, автор книги "Маніпуляція свідомістю", виокремлює основну рису маніпулюван-

ня - це не безпосередньо брехня, хоча вона і є складовою процесу маніпулювання, а зміна думок людини, "примушування людини думати так, як треба". Багатограним є науковий доробок в окресленій темі російського вченого Автандила Цуладзе, зокрема в його книзі "Політичні маніпуляції чи Оволодіння натовпом" наведено аналіз російських реалій, в які привнесено західні моделі маніпулятивного впливу. Вчений наголошує на особливостях маніпулювання в контексті національної свідомості. Йдеться про створення маніпуляторами міфів двох видів - технологічних та архетипних. Технологічні міфи, "міфи на один день, створюються для реалізації короткострокових політичних завдань, вони не мають укорінення в архетипах. Натомість архетипні, або "вічні" міфи укорінені в ментальності народу - архетипах, які виступають енергетичним зарядом міфу. Особливе місце у маніпулюванні людською свідомістю посідають ЗМІ, які, на думку А.Цуладзе, тоталітарні за своїм змістом, оскільки прагнуть контролювати волю людей, їхні думки й почуття, і в такий спосіб обмежують свободу особистості. Метою інформаційного впливу є зміна поведінки об'єкта впливу завдяки трансформації "картини світу" в його свідомості. Якщо у свідомості є стереотип, що в минулому все погано, а майбутнє - невизначене, такою свідомістю краще маніпулювати [1].

Проблема маніпулювання свідомістю в політичному процесі в Україні аналізується здебільшого в ЗМІ в контексті виборчих перегонів. Особливу цінність становлять розробки щодо аналізу комунікативних технологій українських науковців Г.Почепцова і В.Бебика. На особливу увагу із останніх вітчизняних наукових досліджень щодо маніпулятивної проблематики заслуговує колективна праця В.Петрика, В.Остроухова "Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій", де виокремлено особливість форм маніпулювання свідомістю в релігійній сфері, а вже як наслідок - вплив на політичну сферу держави. У науковому світі проблеми впливу на свідомість людини досліджували зарубіжні вчені Д.Тард, З.Фрейд, К.Г.Юнг, Г.Ле Бон, які здебільшого вивчали психологію масової аудиторії. Згідно з філософською теорією французького вченого Гюстава Ле Бона у натовпі свідомість особистість зникає, при цьому почуття та ідеї окремих людей, які утворюють ціле, приймають однаковий напрям. Вивченням феномену "маніпуляцій" займалися також відомі зарубіжні вчені Г.Франке, Е.Гофман, Ю.Хабермас.

Враховуючи значну кількість методів впливу на формування суспільної свідомості, постає питання, наскільки можна довіряти громадській думці як інструменту політичного управління. Вчені різних епох висловлювали різноманітні гіпотези щодо громадської думки: від повної "довіри" до сумніву щодо можливості та доцільності її використання. Відомий французький філософ П'єр Бурдьє взагалі заперечив існування громадської думки як

такої, якщо вона висловлюється під тиском або впливом. "Громадської думки не існує" - таку назву мала його доповідь у Норуа (Аррас) 9 січня 1972 р. Бурдьє наголошував, що громадська думка не існує в тому вигляді, в якому її представляють ті, хто зацікавлений в її існуванні. За його словами, з одного боку, є сформовані думки і групи тиску, мобілізовані навколо системи сформованих інтересів; а з другого боку - є певна схильність, яку навіть думкою назвати важко. Адже коли під час опитувань людей просять вибрати позицію серед уже сформованих думок, коли шляхом простого статистичного агрегування вироблених таким шляхом думок продукують артефакт, називаючи його громадською думкою, - громадська думка у тому значенні, яке йому надається тими, хто здійснює опитування, або тими, хто використовує результати опитувань, саме такої громадської думки, на переконання П'єра Бурдьє, не існує [3].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Теорія і практика політичного маніпулювання, її механізми сьогодні достатньо розроблені в психології, політології, соціології, в її основу покладена практика впровадження у свідомість людей певних соціально-політичних міфів - ілюзорних ідей, які сприймаються на віру, без раціонально-критичного осмислення, міфи, які змінюють світогляд мас основної частини населення. Більшість дослідників окреслюють суть маніпуляції як "прихований вплив на здійснення вибору". Враховуючи вищесказане, у подальших наукових розвідках необхідно вивчити політико-психологічні чинники суспільного життя (потреби, суспільні інтереси, цінності, стереотипи суспільної свідомості) при визначенні орієнтирів суспільного розвитку в конкретних управлінських рішеннях.

Мета статті - проаналізувати вплив політичного маніпулювання на суспільну підтримку прийняття політико-управлінських рішень, аргументувати необхідність розроблення методик виявлення та протидії технологіям політичного маніпулювання, підвищення освітнього рівня та культури політичного спілкування.

Виклад основного матеріалу. В Україні як під час виборів Президента, депутатів Верховної Ради, місцевих рад, міських голів - так і між перегонами діюча влада та опозиція активують наявний арсенал механізмів та методів у процесі захоплення, використання та утримання влади, серед яких - політичний вплив та політичне маніпулювання, що відрізняються за своєю суттю. Для більш повного усвідомлення різниці між політичним впливом та маніпулюванням наведемо визначення обох термінів. Політичний вплив - здатність політичного суб'єкта здійснювати процес змін мотивів та установок інших суб'єктів політики з метою трансформації їх поведінки та дій свідомо та цілеспрямовано через механізми аргументацій та переконання [2]. У науковій та навчальній літературі існує кілька визначень терміна "політичне маніпулювання", у яких відображено специфіку, ключові завдання, механізм цієї форми впливу на суспільство. Це система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість з метою нав'язу-

вання певних ідей, цінностей; цілеспрямований вплив на політичну поведінку для спрямування її у потрібному напрямі, вважає науковець В.Воронкова. На переконання С.Кара-Мурзи, маніпулювання це частина технології влади, сутність якої полягає в програмуванні думок і устремлінь мас, їх настроїв і навіть психічного стану з метою забезпечення такої їхньої поведінки, яка потрібна тим, хто володіє засобами маніпуляції [2].

Головне завдання політичного маніпулювання - надання масам ілюзії участі в управлінні суспільством, контролю над владою. Важливо вказати причини існування політичного маніпулювання - складність розумового усвідомлення політики і велике значення її чуттєвого сприйняття; символізація суспільного життя і надання символам значення способів розв'язання проблем; відчуженість громадянина від влади, яка робить його залежним від політичних ілюзій, що збуджують політичні настрої та відчуття; фальшоване задоволення потреб мас у суспільній орієнтації, у відчутті інтегрованості в суспільство; відмінність інтересів правлячих еліт та мас людей.

У процесі подальшого аналізу проблеми стає все більше очевидним несумісність політичного маніпулювання з демократіями. С.Кара-Мурза зазначає, як тільки маніпуляція свідомістю перетворилася в технологію панування, саме поняття демократії стало суто умовним і вживається як ідеологічний штамп. А.Цуладзе, виокремлюючи типи політичної маніпуляції, виділяє ті, що пов'язані з виборами до органів державної влади: маніпуляція як засіб приходу до влади; маніпуляція як засіб реалізації влади; маніпуляція як засіб збереження влади.

Маніпулювання як специфічна форма політичного впливу виконує кілька функцій: інформаційну, що включає отримання, інтерпретування, упереджене коментування та поширення відомостей про найважливіші для громадян і органів влади події; посилення впливу, стимулювання зміни мотивів та установок з метою трансформації його поведінки та дій; встановлення контролю над свідомістю: фіксація у суспільній свідомості необхідних стереотипів, іміджів, міфів; регулювання: спрямування поведінки та дій об'єкта політичного маніпулювання у потрібному для маніпулятора напрямі; провокативна функція; функція маскування: камуфлювання справжніх намірів шляхом замовчування, приховування, перекручування достовірної інформації; адаптивна функція: пристосування маніпулятивної стратегії і тактики до конкретної ситуації та специфіки; мобілізаційна функція: формування комплексу інформаційних, мотиваційних, емоційних спонук, які забезпечують необхідну політичному маніпулятору дію чи бездіяльність об'єкта маніпулювання [5].

Серед двох видів політичного маніпулювання: індивідуального і масового, найбільшого поширення набуло маніпулювання великими групами людей, масами. Головною особливістю політичного маніпулювання є те, що воно дуже часто змінює поведінку людей не на їхню ж користь. Політичне маніпулювання досить часто використовується для прийняття чи легітимації непопулярних рішень. Засоби політичної маніпуляції можна класифікувати

за різними критеріями. По відношенню до чинного законодавства вони діляться на регламентовані законом і такі, які виходять за межі правових норм. Маніпуляції в політиці - не що інше, як спекуляція на людських емоціях і почуттях. Звідси - релігійні та національні сутички і конфлікти, фанатизм, екстремізм, тероризм та інші явища, основою яких є передусім вторгнення в глибинні почуття не лише окремих людей, а й цілих народів і націй.

Найсильніше і найрезультативніше політичне маніпулювання здійснюється за допомогою мас-медіа, реклами та інших інформаційних засобів. Завдяки ЗМІ створюються й ефективно використовуються як елементи політичної маніпуляції різноманітні іміджі, образи, стереотипи поведінки, подаються заздалегідь заготовлені відповіді на запитання, що хвилюють багатьох [4]. Маніпулятивний арсенал ЗМІ добре відомий: навмисне перекручування реального стану справ шляхом замовчування одних фактів і нав'язування інших, публікація нереальних повідомлень, пробудження в аудиторії негативних емоцій за допомогою візуальних засобів або словесних образів тощо. Один із найважливіших засобів політичного впливу ЗМІ - визначення тем і напрямів дискусій, що концентрують увагу громадськості та влади.

Від ЗМІ зараз залежить: формування картини світу у кожного громадянина: погляди, установки, уявлення, ціннісні орієнтації; прийняття політичних рішень, що залежить від повноти та різнобічності інформації, зокрема соціологічних досліджень, роботи аналітичних центрів; формування як національної, так і міжнародної громадської думки, що залежить від того, яка інформація поширюється, як коментуються події, багато в чому залежить вирішення найважливіших людських проблем, міжнародний політичний клімат. Результати досліджень свідчать про те, що більшість виборців голосують за штучно змодельований образ кандидата або політичної сили, створений за допомогою ЗМІ, передусім телебачення. Абсолютній більшості кандидатів не притаманні ті позитивні ділові та людські якості, які їм приписують. Через те, що люди робили свій вибір під впливом маніпулятивних технологій, вони дуже швидко розчаровуються у своїх обранцях. Мінімізувати маніпулятивний ефект можливо, якщо в державі на ринковому конкурентному полі в рівних умовах діють дійсно незалежні ЗМІ, що змагаються за довіру своєї аудиторії. Шлях України до демократії пролягає через активну участь у політичних процесах громадськості, відтак слід визнати об'єктивну важливість вивчення суспільних настроїв та політичних оцінок, психологічної атмосфери у суспільстві.

Активність функціонування і фактичне значення громадської думки у житті суспільства визначаються існуючими соціальними умовами, пов'язаними зі станом економіки, свідомості, культури, розвиненістю демократичних інститутів і свобод, передусім свободи вираження думок - свободи преси, зборів, демонстрацій тощо. У цілому нинішній стан громадської думки в Україні характеризується ідейною строкатістю, великою емоційною насиченістю. Вона така, яка повинна бути в суспільстві, що рухається шляхом

розбудови демократичної суверенної державності. Приклад пробуксовування впровадження в Україні суспільно-політичних реформ є підтвердженням того, що сила громадської думки, її здатність регулювати суспільні відносини використовуються ще не повністю.

У різних типах суспільства за наявності різних політичних режимів специфіка виявлення громадської думки як соціальної інституції неоднакова. Так, за тоталітарних режимів суб'єкти влади прагнуть придушувати громадську думку чи контролювати її, демократичне ж правління шукає в неї підтримки. У сучасному суспільстві на процесах становлення громадської думки позначається певний вплив з боку численних соціальних установ - політичних організацій, ЗМІ.

Наразі є потреба в активізації громадської участі в процесі формування державної політики. Це змусить органи влади залучати громадськість до процесу прийняття політико-управлінських рішень. Досить часто методи впливу навіть тиску на формування громадської думки не відповідають еталонам демократичного суспільства. Вибірчі технології, інформаційні війни, чорний піар як методи політичного маніпулювання притаманні багатьом українським політикам, суперечать правилам ведення ефективного політичного суспільного діалогу, тому суспільне сприйняття пропонованих ними управлінських рішень та політичних ініціатив не матиме належної підтримки. З цим не можна не рахуватись в Україні, де центральні органи державної влади планують до впровадження цілу низку важливих суспільно-політичних реформ.

Висновки. Проблема, що розглядалася в статті, загострюється у зв'язку з поширенням нових інформаційних технологій, збільшенням інформаційних потоків, які пересічний громадянин не в силах опанувати. Сучасне інформаційне суспільство формує практично ідеальні умови для політичного маніпулювання, перевантажуючи людину надмірною інформацією, створюючи через ЗМІ емоційну суспільну напругу, жорстко обмежуючи час для прийняття ефективних рішень. За цих обставин необхідно, щоб громадяни навчились бачити, розпізнавати, ідентифікувати маніпулятивну дію, мали чітке уявлення про механізм та можливості психологічного захисту від неї.

Активна громадськість має створити бар'єри для обмеження і блокування брудних маніпулятивних технологій, що підвищить рівень самоорганізації, прозорості та правової культури громадян, політичних партій, політехнологів, ЗМІ. Щоб громадянами було важче маніпулювати, необхідно проводити в суспільстві активну навчально-освітню роботу, видавати спеціальні посібники, випускати й популяризувати науково-популярні і навчальні фільми. Експертно-аналітичні установи і недержавні організації мають здійснювати політичний аудит та оцінку діяльності політичних сил; аналізувати досягнуті ними результати та демонструвати громадянам реальний і потенційний рівень ефективності політичних партій, політиків та влади. Ефективність антиманіпулятивних заходів залежить від рівня полі-

тичної зрілості суспільства, його соціально-професійної самоорганізації, ефективності й впливовості незалежних громадських організацій [2].

У системі обмежень політичних маніпулювань особливе значення мають правові норми. Нормативно-правові межі маніпулювання передбачають різного роду відповідальність за використання брудних технологій у політичних процесах. Однак діапазон маніпулятивних технологій є настільки широким, що сучасне законодавство всі їх ще не охоплює. Тож покладатися на застосування правових норм за використання маніпулювання у різних сферах не варто. Сьогодні необхідно шукати та застосовувати увесь арсенал протидії політичному маніпулюванню.

Перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи, можна сказати, що темами подальших наукових досліджень у площині протидії політичному маніпулюванню в умовах функціонування публічної політики можуть стати: поглиблення інституалізації громадянського суспільства, вивчення та використання громадської думки, розробка методик протидії політичному маніпулюванню.

Список використаних джерел

1. Бахтурідзе З. З. Формирование внешней политики и фактор общественного мнения в Грузии / З. З. Бахтурідзе. - Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-vneshnei-politiki-i-faktor-obshchestvennogo-mneniya-v-gruzii>
2. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання : навч. посіб. / О. Д. Бойко. - К. : Академвидав, 2010. - 432 с.
3. Бурдьє П. Социология социального пространства / Пьер Бурдьє ; пер. с фр. ; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. - М. : Ин-т эксперимент. социологии ; СПб. : Алетейя, 2007. - 288 с
4. Логунова М. М. Політична психологія та іміджологія : метод. матеріали до навч. модуля / М. М. Логунова, Л. М. Усаченко. - К. : НАДУ, 2008. - 112 с.
5. Політична психологія : конспект лекцій до навч. модуля / уклад. : М. М. Логунова, М. І. Пірен, В. А. Ребкало. - К. : Вид-во УАДУ, 2002. - 64 с.

Вадим Трюхан,

Посол з особливих доручень

Міністерства закордонних справ України

Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна - ЄС

Досліджуються стан підготовки України до виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна - ЄС та можливі моделі інституційного забезпечення політики європейської інтеграції.

Ключові слова: Угода про асоціацію, європейська інтеграція, Національна програма імплементації Угоди про асоціацію, Європейський Союз.